

René De Clercq en de leerling-tovenaar Richard Minne

Literatuur en politiek tijdens de Gentse atheneumjaren (1905-1909)

Yves T'Sjoen (Vakgroep Nederlandse Literatuur - Universiteit Gent)

René De Clercqgenootschap, Deerlijk, 9 december 2008

1. De ontdekking van de literatuur

De ontmoeting van De Clercq en Minne in het Koninklijk Atheneum van Gent

Ruim een jaar geleden, op 24 november 2007, sprak Joost Vandommele in het Atheneum van Gent. Op die dag, zes dagen voor de geboortedag van Richard Minne, is de Gentse schrijver herdacht in de school waar hij aan het begin van de twintigste eeuw handelswetenschappen studeerde. Over de atheneumjaren van Minne, tussen 1905 en 1909, is niet zoveel bekend. Marco Daane besteedt er in zijn biografie een hoofdstuk aandacht aan, en terloops wordt er melding van gemaakt in de monografieën die Henri Bossaert en Dina van Berlaer-Hellemans aan Minne hebben gewijd.

De voordracht op die koude middag in Gent was inspirerend en bijzonder rijk gedocumenteerd. Ik vernam er biografische realia en aspecten van de verhouding René De Clercq (1877-1932) - Richard Minne (1891-1965) die me nog niet voldoende bekend waren. In het Atheneum, de voormalige abdij van Baudelo, is het voorstel geformuleerd vanavond iets meer te vertellen over het ontluikende schrijverschap van René De Clercqs wellicht beroemdste literaire telg. Minne liep in het Gentse Atheneum school van zijn dertiende tot zijn zeventiende, van de zesde tot de derde klas (men startte toen in de zevende klas, die Minne dus oversloeg), en hij kreeg er van 1907 tot 1909 les van De Clercq. Tijdens die adolescentiejaren manifesteerden zich al de eerste tekenen van literair kunnen, weliswaar nog schoorvoetend, aarzelend. Zoals u weet debuteerde Minne officieel in mei 1927 met de dichtbundel *In den zoeten inval*, die op instigatie en met de medewerking van Raymond Herreman en Maurice Roelants is verschenen. Minne was al zesendertig toen hij debuteerde. Aan dat debuut ging een hele geschiedenis vooraf.

In mijn bijdrage wil ik aandacht besteden aan de vroegste fase in die lange en geanimeerde voorgeschiedenis en het eerste publieke optreden van de literator Minne. In mijn verhaal over Minnes atheneumjaren in Gent komt uiteraard René De Clercq aan bod, die maar heel tijdelijk als mentor optrad (Marco Daane spreekt over “een soort creatieve aartsvader”). Hoewel ik er ook moet aan toevoegen dat de bescheiden rol die De Clercq vertolkte in dat prille en toen al recalcitrante schrijverschap van niet geringe betekenis was. Van de schooljaren op de banken van het Atheneum zijn geen literaire bronnen overgeleverd en in schaarse interviews, zoals met Joos Florquin, in enkele afleveringen van Minnes dagelijkse column ‘In 20 lijnen’ (in *Vooruit*) en in *Over het geluk van het lezen* (1957) heeft onze schrijver zelf terloops gewezen op de rol van De Clercq voor zijn vroegste werk. De gedichten en “natuurtafereeltjes” die hij toen neerschreef zijn in elk geval niet bewaard, en in Minnes officiële debuut is geen spoor te bekennen van (invloed van) René De Clercq. Maar ook van de socialistische en de Van-de-Woestijni-

aanse gedichten die Minne tijdens de Eerste Wereldoorlog schreef, vinden we niets terug in de debuutbundel. Om maar te zeggen dat er aan *Den zoeten inval* inderdaad een opmerkelijke geschiedenis vooraf ging die helemaal is uitgevlakt in het literaire werk waarmee hij later naar buiten trad.

In een van de zeldzame interviews met Minne, opgenomen op het eind van diens leven, is een aanknopingspunt te vinden dat ons leidt naar René De Clercq. In de televisiereeks *Ten huize van...*, in een uitzending van oktober 1962, liet Minne optekenen dat hij eerst “de middelbare school [Rijksmiddelbareschool] en dan het atheneum tot in de derde, handelsafdeling” heeft gevolgd. De Gentse schrijver leek aanvankelijk voorbestemd om de weg van zijn vader te volgen, namelijk die van een handelsreiziger en later uitbater van een linnengoedwinkel aan de Brugse Poort. Hij herinnerde zich nog: “Schitterend was [die studie] niet: ik geloof dat ik altijd de laatste van de klas ben geweest!”. Marco Daane nuanceert die uitspraak:

De prijsboekjes van het Koninklijk Atheneum ontvouwen in werkelijkheid het beeld van een niet briljante, maar toch meer dan gemiddelde leerling. In verreweg de meeste gevallen haalde Minne rustig zijn ‘accessits’ (een score van 70 procent) en ‘eervolle vermeldingen’ (60 procent). Alleen het derde schooljaar, 1907-1908, laat een opvallend groot aantal mindere resultaten met een score van 50 procent zien (vier van de zes leer vakken). Meer dan normale afwezigheid in het vroege voorjaar van 1908 doet perioden van ziekte vermoeden.

Uiterekend in dat moeilijke jaar sprongen Nederlands en Frans er als enige uit. Ook in zijn laatste schooljaar, 1908-1909, was Minne in die vakken het best. Bij Nederlands gingen zijn prestaties met het jaar omhoog, van 60 procent in de eerste jaren naar 80 procent in het laatste. En Minnes verslag van de prijsdeling moge gekleurd en vertekend zijn, zijn herinnering klopte feilloos. In 1909 kreeg hij dat ene prijsboekje. “En dat had ik te danken aan mijn professor van Nederlandsch: den dichter René De Clercq,” aldus Minne.

Het prijsboekje heeft Minne later omschreven als “een boekske van zesendertigste rang van papa Conscience”.

Op de vraag van Florquin of hij “enige markante herinnering” aan die schooltijd heeft bewaard, repliceert Minne: “Niets speciaals. Alleen aan René De Clercq die ik als leraar Nederlands op het atheneum had. Hij was een hardhandig man die zijn fysieke kracht gebruikte om de tucht te bevorderen. Maar hij prentte ons de liefde in voor de poëzie. Hij gaf ons zelfs de toelating onze opstellen in verzen te schrijven. Ik heb dat gedaan met kwaad gevolg: mijn uiteenzetting was niet conform en ik werd bij de prefect ter verantwoording geroepen en kreeg daar een flinke bolwassing met de bedreiging buiten te vliegen”. Welk vergrijp de leerling van De Clercq op zijn geweten had, is bekend. Ik zeg daar zo meteen iets meer over. Feit is dat De Clercq zijn inspirerende rol als leraar heeft gespeeld en Minne aanmoedigde zijn schrijftalent verder te ontwikkelen. Dat “opstellen in verzen” mochten worden geschreven heeft Minne blijkaar toch nog enige tijd verzoend met het schoolleven in “het klooster” (de naam die hij

gebruikte voor het atheneum). Florquin stelde dat Minne op die jonge leeftijd, als vijftienjarige, al bezig was met schrijven. Minne: “De Vlaamse leerlingen hadden een schoolkrant en daarin schreef ik prozastukjes en gedichten. Ik was natuurlijk ook lid van de Heremans’zonen en ik heb in die kring mijn eerste voordracht gehouden over Stijn Streuvels”. Met “de schoolkrant” doelde Minne op het handgeschreven atheneumtijdschrift *Jonge Krachten. Maandschrift voor Jonge Elementen. Nieuwe Reeks* (waarin hij vanaf 1908 enkele gedichten en prozateksten publiceerde). Overigens niet te verwarren met *Jonge Krachten* (tweede reeks) waarin hij na zijn schooltijd nog één gedicht plaatste (‘O juich nu niet’). In 1909, vóór hij zijn studies heeft afgebroken, publiceerde hij daarnaast als redacteur in *Vlaamsche Zonen*, het periodiek van het Gentse Taalminnend Studentengenootschap Heremans’zonen en, in die hoedanigheid van Heremans’zoon, ook in het overkoepelende tijdschrift van de scholieren van het staatsonderwijs *De Goedendag*. Het genootschap Heremans’zonen was in 1885 door de Gentse filoloog Willem de Vreese opgericht en beleefde een opbloei in de periode dat Minne aan het atheneum verbleef. De leerlingenkring was toen “nog niet verpolitiekt” en het flamingantisme (zoals het opvolgen van de Taalwet en de eis voor vernederlandsing van het onderwijs in Vlaanderen) moet daarom als “passief” worden omschreven (volgens Marco Daane). De voordracht over ‘de natuurmens en realist’ Streuvels was ‘Rijkaard’ Minnes eerste publieke voordracht en had volgens Daane plaats in het voorjaar van 1908 (in het schooljaar 1907-1908 meldde hij zich aan als lid van het genootschap).

Het Gentse Atheneum heeft een schare literaire en politieke zonen gebaard. Niet dat ze allemaal hun studies hebben voltooid, zoals we weten uit de biografie van De Clercq generatiegenoot en studiemakker Karel van de Woestijne. Opvallend is dat het Atheneum in Gent een broeihaard was van zowel socialistische als flamingantische signatuur. Ook in het (aanvankelijk) grillige ideologische parcours van Minne zien we die verstrengeling van Vlaamsgezinde en socialistische ideeën. De biograaf Marco Daane minimaliseert trouwens Minnes Vlaamsgezindheid, met als belangrijkste argument dat de francofilie (de gerichtheid op de Franse cultuur) zich bij Minne al vroeg manifesteerde, en dat het flamingantisme Minne eenvoudig niet interesseerde.

Enkele leraren van het Atheneum ijverden voor het Nederlands, en verzorgden hun lessen in het Nederlands. Maar de meeste vakken werden toch nog (steeds) in het Frans aangeboden. De bourgeoisie volgde de eentalig Franse sectie, waarin zelfs het vak Nederlands in het Frans werd onderwezen. En de kleine burgerij, waar Minne toe behoorde, kreeg enkele vakken in het Nederlands aangeboden. Bekende namen: Jacob Heremans, Paul Fredericq, Hippoliet Meert, Julius Vuylsteke, Julius Mac Leod, Frans Masereel, Victor Horta, Edward Anseele, Emile Moyson, Maurits Basse, Oscar de Gruyter (die weliswaar surveillant was maar wel eens lessen van De Clercq node moest overnemen) zijn allen als leraar of als leerling in het Atheneum aan de Ottogracht gepasseerd. Over de taalpolitieke keuzes die toen moesten worden gemaakt, noemde Minne het volgende op de vraag van Florquin of de lessen toch niet vooral in het Frans werden gegeven (waarbij hij weer een gekleurd beeld schetst): “Nee, dat was toen reeds fifty-fifty, geloof ik. We kregen de helft van de vakken in het Nederlands. Daarnaast was er natuurlijk ook een volledige Franse sectie waar de zonen van de grote bourgeoisie hun wetenschap

meekegen. Die hadden natuurlijk het grootste misprijzen voor ons en zagen ons gewoon niet staan”. Later zal hij zich die kloof tussen kleinburgerszonen en verfranste ‘fils de bourgeois’ herinneren. Er was in de vooroorlogse tijd een duidelijk klassenverschil merkbaar in de gereputeerde Gentse school: de middenstandskinderen spraken Nederlands, of beter een Gents dialect, en de bourgeoisie – die sterk vertegenwoordigd was in Gent – bediende zich uitsluitend van het Frans. Minne werd er voor het eerst zo nadrukkelijk geconfronteerd met sociale tegenstellingen en de wijze waarop de taalwetgeving op school al dan niet werd toegepast.

Niet alleen cultuur- en taalpolitiek speelden een rol in het dagelijkse leven van het Gentse Atheneum. Het ontstaan en de groei van de arbeidersbeweging en het syndicalisme moeten immers ook in het “Belgische Manchester” Gent worden gesitueerd. Vooral een linkse tendens binnen de toenmalige Vlaamse Beweging vond er een vruchtbare voedingsbodem. Hoewel er, volgens Matthijs de Ridder in *Ouverture 1912. Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*, in die jaren sprake is van “een groeiende eensgezindheid in de Vlaamse Beweging” waar ook de literaire productie van De Clercq zou van getuigen.

In ieder geval, Minne voelde zich van meet af aan aangetrokken tot de sociale strijd die in Gent in alle hevigheid woedde en hij zou zich al vroeg politiek engageren. Twintig jaar jong – kort na zijn atheneumtijd – trad hij toe tot de Socialistische Jonge Wacht, een antimilitaristische groepering gevestigd op marxistische grondslagen die een actieve rol in de klassenstrijd wilde spelen en al vanaf 1905 operationeel was in Gent. De SJW’ers waren pacifistisch (zo verzetten de militanten zich onder andere tegen het lotelingenstelsel dat in 1909 is afgevoerd) én Vlaamsgezind. Minne engageerde zich nadrukkelijk en zelfbewust, en hij vatte het socialisme op als een vorm van wereldburgerschap. Het verzet tegen de oorlogspolitiek van de Belgische Werkliedenpartij en de steun van de SJW voor de vredesconferentie van Stockholm, alsook de contestatie van het eenheidsdenken van Edward Anseele, hebben uiteindelijk geleid tot een afscheuring van de SJW en veroorzaakten een beslissende kentering in het ontluikende schrijverschap van Minne. Ik kom daar later op terug.

En dan de tweede protagonist van mijn verhaal. De ‘volksdichter’ René De Clercq, zelf een leerling van Paul Fredericq, is op 29 november 1907, op voordracht of op voorspraak van Karel van de Woestijne, als leraar Nederlands en Duits aangesteld in het Atheneum van Gent. Hij was drie schooljaren de leraar van Richard Minne. Zoals Minne zich De Clercq herinnerde, was hij een onconventionele figuur die bijvoorbeeld in zijn lessen Nederlands poëzie gaf, geregeld ook voordroeg uit eigen werk en met zijn leerlingen de vrije natuur introk, omdat (zo luidde zijn devies) ‘literatuur zo dicht mogelijk bij de levende natuur moet staan’. De Clercqs biograaf Koen Hulpiau schetst het volgende portret van de non-conformistische Gentse leraar (waarvoor hij uit de *Strijdersherinneringen* van Jan Wannijn citeert):

[Het] onvermogen om zich te laten binden aan regel of regelmaat drukt zich ook uit in de wijze waarop [De Clercq] zich in het lerarencorps aan het atheneum laat opmerken. Als jong leraar te Gent ‘wordt hij om zijn volksch, ongedwongen optreden, om kleedij, manieren en taal, om zijn jolijt in gezelschap en in burgerkring’ wel eens op de korrel genomen door meer geaffecteerde collega’s. Ze hebben kritiek op: ‘den kerel, die los en

zwierig, vijand van alle conventioneel gedoe, al zingend en fluitend als natuurmens door 't leven gaat'. Ook als leraar viel hij buiten het gewone. [...] Michel van Vlaenderen omschrijft [uitvoerig] zijn herinneringen aan De Clercq, die 'een archi-slecht leraar Nederlands was maar die ons leerde hoe kunst bij de natuur stond. [...] De Clercq leerde ons dat ge niet leert schrijven achter een tafel vol boeken maar dat je moest contact hebben met het leven en de natuur'.

En Hulpiau schrijft verder:

Datgene waarin De Clercq verschilde van zijn collega's lag in zijn kunstenaarsnatuur. Soms zit hij minutenlang op de lessenaar dromende door het raam te staren. Allerhande kattekwaad wordt uitgehaald zonder dat hij erop reageert. Op grond van de gewone, gangbare normen was De Clercq als leraar een mislukking: geen tucht, de leerlingen leren weinig of niets. Zijn mislukking was echter niet uitsluitend hieraan te wijten dat hij bepaalde essentiële pedagogische kwaliteiten miste. Ook zijn onvermogen om zich te plooiën naar de wetmatigheid van een leven dat gebonden is aan uur en tijd, maakt hem voor het ambt ongeschikt. Toenemende drankzucht spijt[s] de sterke invloed van zijn geduldige vrouw, maakt het alleen maar erger.

Op het ogenblik dat De Clercq is aangesteld in Gent was Minne al twee jaar leerling van diezelfde school (vanaf het schooljaar 1905-1906). Joost Vandommele wist in het archief van het Atheneum te achterhalen dat de klas toen 33 leerlingen telde en dat Minne tot 1909 (de derde klas) op de schoolbanken te vinden was. Schoolrapporten en bewaarde registers wijzen uit dat de zelfgenoemde 'Rijkaard' (een *nom de plume* van de Heremans'zoon die blijk geeft van een tijdelijke belangstelling voor het flamingantische gedachtegoed) vooral graag met de neus in de boeken zat, ook als het niet het vak Nederlands betrof. In de overlevering zou hij toen vooral de fantastische verhalen van Jules Verne en de fabels van Jean de la Fontaine hebben gelezen, en de grijsheid van "het klooster" zijn ontvlucht. In welke mate De Clercq een stimulerende factor was in de spectaculaire vooruitgang die Minne vanaf 1907 in diens schoolresultaten boekte, is niet bekend maar kan in het licht van de geciteerde fragmenten niet verbazen. Dat De Clercq de Gentse dichter met "de opstellen in verzen" en de voordracht uit eigen werk heeft weten te boeien spreekt voor zich. Er is overigens niet alleen sprake van "natuurgedichtjes". Over die eerste schuchtere dichtoefeningen en de betrokkenheid van De Clercq schrijft Daane het volgende:

Minne maakte naar eigen zeggen al gedurende de schooljaren 1906-1907 en 1907-1908 veel "rijmkes zoals: 'Vlug, vlug, vlug,/onder de brug/wipt de mug' en dergelijke onnoozelheden meer". "Natuurgedichtjes" noemde hij zijn eerstelingen elders en hij durfde ze voor te leggen aan De Clercq, die ze welgemoed van correcties voorzag. Onder invloed van zijn leermeester stonden ze volledig in het teken van "rijm en rythme", herinnerde hij zich later. Bijna een kwarteeuw later zou hij de "povere stamelingen" in "een vlaag van misplaatste schaamte" in de kachel gooien.

Daane heeft het daarnaast ook over opstellen over ‘de winter’ en ‘de luiaard’, dat laatste was naar verluidt een opstel dat amper twintig regels telde (volgens Minne conform het onderwerp), wat hem op een reprimande kwam te staan en naar verluidt een strafwerk van tien bladzijden opleverde. Dat Minne een bolwassing bij de prefect diende te vrezén, en blijkbaar ook effectief twee dagen is geschorst, had volgens de overlevering alles te maken met een opstel dat hij schreef over het bezoek van de kort tevoren beëdigde koning Albert aan Gent. Op een sarcastische toon zou hij dat koninklijk bezoek over de hekel hebben gehaald. De Clercq zelf zou ten aanzien van Minnes fratsen steeds mild gestemd zijn geweest. En het zou me niet verbazen dat De Clercq, die met overtuiging partij koos voor de flamingantische oppositie in de stad Gent (1910-1912), Minne met zijn politieke geestdrift ook wel wist te bekoren.

Een leraar-schrijver kan niet alleen een stimulerende of enthousiasmerende rol voor een jong beloftevol schrijftalent spelen. Een leraar helpt soms de eerste weg te banen, in het geval van een gelauwerd schrijver als René De Clercq, en hij wendt zijn netwerken aan om een beginnend schrijver publicatiemogelijkheden te bieden. Zo zou René De Clercq, zelf auteur van flamingantische en socialistische poëzie, Minne in de gelegenheid hebben gesteld zijn eerste gedichten in de *Volksalmanakken* van de socialistische krant *Vooruit* te laten verschijnen. En ook het enige prijsboekje dat Minne ooit in ontvangst mocht nemen, zou door bemiddeling en/of op voorspraak van De Clercq zijn gegeven.

De allereerste geschriften van Minne moeten dus in de categorie ‘plattelands - of natuurpoëzie’ worden ondergebracht. En blijkbaar kon onze schrijver ook toen al vilein uit de hoek komen in zijn ironische opstel over Albert I. Later heeft hij beweerd dat Streuvels en ook bijvoorbeeld de Amerikaanse auteur Upton Sinclair inspirerend waren voor die vroegste literaire teksten. Maar heel tijdelijk heeft Minne zich als ‘Rijkaard’ geprofileerd. De naam is een ‘vervlaamsing’ van de Franse voornaam Richard waarin we niet uitsluitend een echo opvangen van Minnes flamingantische overtuiging maar ook van diens bewustzijn van de sociale klassenstrijd. Kort na de atheneumtijd heeft hij zich vooral gemanifesteerd als politiek socialistisch militant, nog maar net de invloed van zijn directe mentor De Clercq ontgroeid. Minnes publicaties tijdens de Eerste Wereldoorlog, zoals in *Zondagsblad*, een literair bijblad van *Vooruit*, staan veraf van waar René De Clercq voor stond. Minne was kort na zijn afgebroken studie lid van de vredesbeweging SJW, hij bleek ontvankelijk voor de marxistische esthetica van de Nederlandse beweging De Tribune (met een schrijver-politicus als Herman Gorter), hij volgde na zijn atheneumtijd uiteenzettingen van Frank van der Goes in het Hortahuis in Brussel en hij bleek ontvankelijk voor het discours van Hegel en Marx. Minne ontpopte zich pas na 1909 voluit als een rebel, een militant, ook wel als theoretisch onderlegd autodidact die zich door de ideeën van het historisch (economisch) materialisme en de klassenretoriek liet leiden.

Minne zocht in de jaren *vóór* de Eerste Wereldoorlog, dus na de vroegtijdig beëindigde schooltijd, zijn eigen weg. Al op zeventienjarige leeftijd was hij werkzaam als klerk (‘bureeljongen’) van de sigarenfabriek Manufacture de Cigares Fins aan de Rietgracht in Gent. Het is ook de tijd dat hij kortstondig flirtte met het activisme, dat vooral onder vrijzinnige liberale

Gentenaars veel bijval oogste. *Tijdens* de oorlog ontwikkelde Minne zich niet alleen als een politiek militant en publicist in *Roode Jeugd* (het partijorgaan van de SJW). Hij studeerde ook bij de cultuurhistoricus André Jolles aan de vernerlandste Von Bissing-universiteit in Gent. Een passage die in de Minne-biografie trouwens nogal beperkt belicht blijft.

Uiteindelijk zullen de fricties en finaal het conflict tussen de SJW en de BWP, op het eind van de oorlog, een beslissende fase blijken in de evolutie van het schrijverschap van Minne. Bekend is diens aanvaring met partijbons Edward Anseele en Minnes contestatie van de leiding van de BWP tijdens de Grote Oorlog die door de dissidente Vredesgroep der Socialistische Partij als “Deutschfreundlich” werd omschreven. Ook Minnes fascinatie voor de Russische Oktoberrevolutie van 7-8 november 1917 en voor de moord op Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht in januari 1919 zijn al eerder beschreven en zijn symptomatisch voor diens politiek denken tijdens de Grote Oorlog.

Kortom, het biografische luik van mijn tekst over de jaren die aan deze goed gedocumenteerde fase voorafgingen lijdt onder een gebrek aan documentair materiaal. De impact van de schrijver De Clercq op diens leerling (de jongeling die het schrijverschap ontdekt) - ik beperk me dus tot de jaren 1906-1909 - wil ik nu na deze bredere situering in een tweede deel presenteren. Ik beperk me tot de vroegst overgeleverde geschriften van Minne, die tijdens de atheneumtijd in *Jonge Krachten*, *Vlaamsche Zonen* en *De Goedendag* zijn verschenen. Dat initieel René De Clercq, mogelijk ook Minnes generatiegenoot en vriend Jozef de Graeve, voor Minne de poort naar *Vooruit* heeft geopend - *Vooruit* waar hij tot zijn pensioen in 1957 aan verbonden zal blijven (en eigenlijk nog veel langer, tot zijn overlijden in 1965) - is beslissend gebleken voor het schrijversleven en de journalistieke carrière van de Gentse schrijver. U zult het mij wel vergeven dat ik eerst nog even wijs op de beslissende poëtische kentering in Minnes politiek en poëtica die we tijdens de oorlogsjaren moeten situeren.

Waar is de eerste morgen? Interludium: dageraad van een dichterschap

In de wetenschappelijke studie van Richard Minnes literaire werk wordt de kloof tussen het zogenaamde jeugdwerk en de ‘rijpere’ literaire productie voortdurend benadrukt. Minnes officiële debuut wordt immers verbonden met de publicatie van de gedichtencyclus ‘Drie liedjes aan den wandelaar’ in het enige bekende nummer van het Gentse literaire periodiek *Regenboog* (1918). Alleen deze reeks uit Minnes jeugdwerk is opgenomen in de bundel *In den zoeten inval* van 1927. Wat de Gentse schrijver tevoren schreef en in diverse bijbladen van de socialistische krant *Vooruit* publiceerde, verschilt inderdaad qua toonzetting, thematiek en stijl opvallend van de ironiserende en woordkarige poëzie die in de maanden voor de oprichting van ‘t *Fonteintje* (juni 1921) is ontstaan en die in de periode 1921-1924 in dit neoclassicistisch Gents-Brusselse tijdschrift is gepubliceerd.

In wat volgt wordt de aandacht toegespitst op het verspreid gepubliceerde, *vroegste* literaire werk van Minne in enkele (haast onvindbare) schooltijdschriften en in de *Volksalmanakken Vooruit* (1909/1914). Pas in het letterkundig bijblad van *Vooruit*, *Zondagsblad* (1915/1917), komt Minnes eigengereide idioom tot ontwikkeling dat we kennen uit de gedichten in ‘t *Fon-*

teintje en *In den zoeten inval*. Ik besteed daar nog even wat aandacht aan vóór ik in deel 3 van mijn betoog naar de jaren 1905-1909 en René De Clercq terugkeer.

Minne publiceerde voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog socialistisch tendensproza, onder meer in *Roode Jeugd*, zoals gezegd het spreekorgaan van de pacifistische en internationalistisch-marxistische Socialistische Jonge Wacht en de dissidente Vredesgroep der Socialistische Partij, en ook in *De Jonge Socialist*. Deze bijdragen bevatten voornamelijk maatschappijkritische en marxistisch geïnspireerde bespiegelingen over de ontvoogding van het proletariaat en zijn geschreven vanuit een afkeer voor elke vorm van ‘burgerlijke cultuur’. Het gedicht ‘Vóorzang’ in *De Goedendag* (1909!) is al een vroege getuige van Minnes socialistische sympathieën en rode toekomstvisie. Het motto van Prosper Roidot is ontleend aan het gedicht ‘Le dialogue intérieur’ uit de bundel met de veelzeggende titel *Les poèmes pacifiques* (1905). Minne heeft de tekst ontleend aan een publicatie in het Nederlandse tijdschrift *De Arbeid*. Later, in *Roode Jeugd* (1917-1919) en in *De socialistische gids* verschenen meer uitgesproken tendentieuze, politiek geladen gedichten (zoals ‘Werkloozenliedje’). Daarnaast schreef Minne gedichten, verhalen en kunstkritische opstellen die hij kwijt kon in door uitgeverijen Volksdrukkerij en Het Licht (Gent) verzorgde periodieken van de BWP. Dat Minnes literaire publicaties tot 1916-1917 vrijwel uitsluitend ideologisch gekleurd waren, op enkele meer uitgesproken bellettristische uitzonderingen na, lag onder meer aan het forum dat hem geboden werd en aan een gedreven politiek militantisme waar hij prat op ging en waar hij zelfbewust getuigenis wilde van afleggen. Die uitgesproken stellingname, ook in scheppend werk, was onmiskenbaar te wijten aan een jeugdige, tegelijk politieke én literaire geldingsdrang. Deze ambivalente houding van Minne als strijdvaardig socialist en Minne als beginnend literator loopt als een grillige rode draad doorheen Minnes leven. Dat is zoals gezegd weer een ander verhaal. Ik keer echter terug naar de periode die daaraan voorafging, naar de plek waar alles is ontkiemd en waar René De Clercq veel mee te maken had.

2. “Het lied van overwinnings-strijd”

Schoolkranten en *Vooruit Volksalmanakken*

Richard Minne werkte tijdens en na zijn afgebroken studie aan het Koninklijk Atheneum mee aan enkele handgeschreven en op een eenvoudige wijze gereproduceerde schoolblaadjes. In de Handelsafdeling, die hij dus maar tot het derde jaar volgde, had hij de non-conformistische, wat wereldvreemde maar literair gezaghebbende dichter René De Clercq als leraar Nederlands. De Clercq schreef in die jaren zijn belangrijkste literaire werk. In 1907 verscheen de bundel *Gedichten*, vier jaar later gevolgd door een nieuwe, vermeerderde druk. De Clercqs poëzie is sociaal geïnspireerd en bevat meerdere triomfalistische arbeidershymnen. Volgens Koen Hulpiaw betekende die uitgave van 1907 een kentering in de literaire ontwikkeling van de dichter: de natuurpoëzie en “vroolijke liederen” ruimen geleidelijk plaats voor meer volkse en opstandige gedichten. De verschuiving zette zich door in de bundel *Toortsen* (1909), waarin de misère van het lompenproletariaat wordt geëvoceerd en waarin volgens Matthijs de Ridder de flamingantische thematiek voor het eerst geëxpliciteerd aan bod komt. De toen ontzettend populaire volksdichter René De Clercq toonde zich niet uitsluitend in zijn literaire productie

ontvankelijk voor de sociale wantoestanden, hij verleende actief zijn medewerking aan de socialistische beweging in Gent en wierp zich op als een vurig pleitbezorger voor en een intellectueel sterkhouders van de Vlaamse zaak.

De Clercq moedigde in die hoedanigheid een artistiek ambitieuze Richard Minne aan. Het eerste werk van de jonge Gentenaar bestond volgens de monografie door Henri Bossaert overwegend uit natuurgedichten die het stempel van De Clercqs sociaal-geëngageerde en flamingantische liederen droegen. Minnes prille poëtische schreden zijn gezet in studentikoze, amateuristisch vormgegeven maar met veel jeugdige ijver verzorgde tijdschriften, die in een beperkte oplage zijn verspreid onder klasgenoten en vrienden. Van die blaadjes (zoals *Vlaamsche Zonen* en *Jonge Krachten*) zijn maar enkele exemplaren overgeleverd.

In de nalatenschap van Minne bevindt zich één enkele aflevering van het gekalligrafeerde, in een schools handschrift vervaardigd vrijzinnig tijdschrift *Jonge Krachten*, waar Minne redacteur van was en dat zich onder het motto “Jonge Krachten is de spiegel van een jonge generatie” aandiende. In het derde nummer van de eerste jaargang (1908-1909) verschenen, op het ogenblik dat De Clercq was aangesteld aan de Gentse school, een verhaal en een gedicht van Richard Minne. Net als de prozatekst ‘n Ontmoeting’, een aanklacht tegen de tentaculaire industriële stad en de ellende van het lompenproletariaat, werd het gedicht ‘Oproerlied’ zes jaar later woordelijk overgenomen in de (gedrukte) *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland*. Ook het verhaal ‘Heenleven’ verscheen eerst in *Jonge Krachten* en werd later nog eens gepubliceerd in de breed verspreide jaarlijkse *Volksalmanak*. Opmerkelijk is trouwens dat na het titelblad van dat ene nummer van *Jonge Krachten* een tekening van de *Franstalige* Vlaming Emile Verhaeren voorkomt, de sociaal geëngageerde (zo niet socialistische) dichter van bundels waaruit een utopische toekomstvisie spreekt, zoals in het populaire en nog steeds bekende *Les villes tentaculaires* (1895). Daarin wordt de stad als een overweldigend complex voorgesteld, maar ze biedt het individu ook de mogelijkheid tot vooruitgang en ontwikkeling.

Voor het gedicht ‘Oproerlied’ ontving de zestienjarige Minne “den Prijs voor ’t Gedicht voor 1908” en hij werd uitgeroepen tot laureaat van de wedstrijd die *Jonge Krachten* had uitgeschreven. Ik citeer uit de aankondiging: “Kleine kronieken [/] Prijskamp voor ’t gedicht - Deze is niet bevredigend geweest... misschien hebben de vacaties daaraan geholpen? Mr. R. Minne wint den Prijs voor ’t Gedicht voor 1908. 2e & 3e prijzen konden niet toegekend worden...”. Dit onbehouwen geschreven socialistische propagandagedicht, in een eenvoudige klassieke versstructuur van zesregelige strofen, biedt een stevige brok sentimentaliteit en hoogdravende retoriek. Het gedicht dat oproept tot opstand “van dien machtgen menschenhoop” is een rebellerend pamflet vol gezochte woordsamenstellingen (“dreunend-zwaar”, “eenzaam-stil”). Het mist niet alleen de gemelijke spot, de dwarsigheid en het (zelf)relativisme die het latere werk van Minne zullen typeren. In ‘Oproerlied’ vergrijpt de jonge, aanstormende dichter zich nog onbezonnen, verblind door geestdrift en niet gehinderd door enig beheerst métier, aan euforische hyperbolen (“dreunt nu het lied van overwinnings-strijd”) en geestdriftige en hoopvol gestemde imperatieven (“Der fier’ en moedige strijders hoop is zegen!”). Dit ongenueanceerde, jeugdig beleden idealisme contrasteert met het sarcastische understatement en de ironische

kwinkslagen die de poëzie in *In den zoeten inval* een eigen status verlenen, en die eigenlijk pas vanaf het eind van de jaren tien, begin jaren twintig tot Minnes idioom gingen behoren.

Ook Minnes scheppend proza, gepubliceerd in het schoolblaadje van 1908-1909, ontkomt niet aan die retorische gekunsteldheid. In het al eerder vermelde ‘n Ontmoeting’ vertelt een oud vrouwtje het treurige verhaal van haar leven aan de zelfkant van de maatschappij. De auteur tracht in deze schets een concreet verhaalgegeven enige universele envergre te verlenen. In de aanklacht wordt niet zozeer de miserie van dit personage geëtaled, het is een vanuit mededogen en sociaal engagement geschreven pamflet tegen de verpaupering en het onmenselijke bestaan van het proletariaat.

Nu had ik het wel gezien. En dit oudje was niet een éénige, maar verbeeldde de massa, de oneindig zwoegende massa, het laag gezonken proletariaat, ten onder gedrukt en gehouden door eenige machtigen, die “iedere poging tot verzet bestraffen met honger”... en ...

Minne maakte in dit verhaal in *Jonge Krachten* nogal omstandig gebruik van allusies op en fragmenten uit Multatuli’s toneelstuk *Vorstenschool*. Hij doorspekte zijn korte verhaal – veeleer een prozaschets – met citaten die de uitzichtloze ‘condition humaine’ van de werkende klasse moesten evoceren. Ook dit scheppende proza mist de kwaliteiten die later prozawerk zullen kenmerken: het literaire wordt louter ten dienste gesteld van een ideologische opvatting of is het resultaat van een dweepzieke adoratie voor bewonderde schrijvers (in dit geval dus Multatuli; in ‘Vers’ lezen we dan weer een Kloos-imitatio). De moraliserende tendens en de opgeschroefde beeldspraak zorgen ervoor dat dit vroege werk door de oudere Minne terzijde is geschoven. Hij heeft er zich later in interviews openlijk van gedistantieerd en uit brieven aan Raymond Herreman in de jaren twintig, op het moment dat plannen bestonden voor een bundel met novellen, blijkt dat hij geenszins nog dacht aan een bundeling van die kleine ‘jeugdsonden’ waarmee hij voor het eerst het publieke forum heeft betreden.

Minnes eerste *gedrukte* publicaties, in de *Volksalmanak Vooruit*, met name het gedicht ‘Vrijheid’ en het verhaal ‘n Leven’, dateren van 1909. Beide teksten zijn ondertekend “Gent ‘08” en zijn dus in dezelfde periode ontstaan als ‘Oproerlied’ en ‘n Ontmoeting’. Het zijn die publicaties waarvoor De Clercq en/of De Graeve bij de redactie van *Vooruit* vermoedelijk hebben bemiddeld.

In ‘Vrijheid’, in de beste René De Clercq-traditie, wijdt Minne in drie vierregelige strofen een ode aan de vrijheid die “uit bittre menschenklachten eens dagen zal”. Ook dit gedicht is zowel qua compositie als op het gebied van de clichématige beeldentaal klassiek te noemen. Minnes gebruik van het eindrijm is gezocht, en ook de stijlfiguren zijn archetypisch voor belerende, verheerlijkende dichtkunst die in propagandistische, ideologisch gekleurde uitgaven werd verspreid: het personifiëren van abstracte begrippen, de hymnische ‘o’-kreten, de euforische slotstrofe met het ontluikende toekomstbeeld (de dageraad die natuurlijk rood kleurt), de klemtoon op begrippen door opzichtige woordherhalingen. Het is duidelijk: Minne volgde in die eerste bijdragen gedwee René De Clercqs socialistische poëzie en de procedés die De Clercq aan-

wendde. Minne toonde zich een vlijtige leerling van de meester. Marco Daane wees er al eerder op dat het gedicht ‘Vrijheid’ opmerkelijke parallellen vertoont met ‘Wat helpt u, Vrijheid’ in De Clercq's bundel *Toortsen*:

Wat helpt u, Vrijheid, vogel in 't blauw,
 Uw groeiende vlerk bij uw kleinenden klauw,
 Als de wereld ontaardt in een roofgewest
 Met de donkere raaf in het adelaarsnest?
 Als keizer, als koning, als vorst en prins,
 De grooten des aardschen grijpgezins,
 Laag loeren, en houden hun krallen gescherpt
 Op den afval der prooi dien het hemelsche werpt?
 Wat helpt u, zanger, luid in de lucht,
 Uw gillende, trillende leeuweriksvlucht?
 Het giert en het valkt en het kraait en het uilt!
 Geen hoek blijft geschoond waar de vrijheid schuilt.
 Vlieg fladderend tegen de hemelen op,
 Ge schendt op hun koper uw kuif en kop,
 En honderden snavels slaan te gelijk
 De pluimen en 't bloed uit uw purperen lijk.

Minnes gedichten en verhalen stijgen nergens uit boven het wat belegen en propagandistische almanak-niveau en vertonen een gebrek aan stilistische of idiomatische eigenheid. Hier is een jong schrijver aan het woord die onder de invloed van nog onverwerkte voorbeelden een eigen weg tracht te banen. Het is een proces dat moeizaam verloopt en pas enkele jaren later de eerste vruchten zal afwerpen. De kiemen van Minnes canonieke literaire status moeten we, ondanks (of misschien wel dankzij) alle tekortkomingen en het opzichtige imiteergedrag, in dit overwegend niet gedrukte jeugdwerk van de schoolkrantjes zoeken.

3. Tot besluit: van ‘aartsvader’ De Clercq tot ideoloog Van der Goes

In *Zondagsblad* (1915-1917) krijgt Minne dan voor het eerst een forum aangereikt waar hij zich nadrukkelijker literair kan ontpoppen en zijn nieuwe (theoretische) inzichten kan ‘proberen’. Op dat moment was hij al uit het blikveld en de invloedssfeer van De Clercq getreden. Tijdens en vooral na de Eerste Wereldoorlog maakte Minne dankbaar gebruik van schaarse publicatiegelegenheden en zette hij voor het eerst zijn zinnen op het schrijverschap zelf (en dus niet langer het politieke militantisme). Sindsdien interfereert de politieke boodschap die hij zich tijdens de Grote Oorlog had voorgenomen uit te dragen almaar minder met de literaire arbeid. Politiek en literatuur zullen zich voor Minne gaandeweg op een ander plan situeren: literatuur blijft niet langer de spiegel van de maatschappij. Zijn politieke engagement krijgt alle ruimte in *Roode Jeugd* (1917-1919), waarvan de orthodox-marxistische Minne als Socialistische Jonge Wacht (afdeling Gent) en later als rebellerend lid van de Vredesgroep een van de drie redacteurs was. In *Zondagsblad* en korte tijd later, toen hem als niet-partijgetrouwe SJW'er de toegang tot de partijlokalen van de BWP was ontzegd en hem publicatiemogelijkheden werden

ontnomen, hanteerde hij in literaire teksten daarentegen almaar duidelijker de ironie. In *Regenboog* (voorjaar 1918) klinkt inderdaad de literaire stem die we vandaag nog kennen. Minne moet tijdens de oorlogsjaren stilaan hebben leren leven met die twee-eenheid, dat Januscomplex: de houding van een politiek militant en marxistisch-socialistisch autodidact enerzijds en die van een a-politiek, geleidelijk steeds nadrukkelijker ironisch en sceptisch literator anderzijds.

Amper weg van de schoolbanken had voor Minne Frank van der Goes (1859-1939) de rol van ideologisch scherpslijper en de positie van geestelijk mentor van René De Clercq overgenomen. Van der Goes was betrokken bij de oprichting van *De Nieuwe Gids* (1885), later zou hij mee aan de basis liggen van de SDAP (1894) en vanaf 1896 redigeerde hij met Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst het periodiek *De Nieuwe Tijd*. Minnes reflecties over “socialistische literatuur” getuigden toen steeds meer van een doxa die marxistisch gegrondvest was. Je zou kunnen stellen dat onze auteur in de post-atheneumtijd politiek was doorgeschoten naar een ideologische visie waar hij - enige tijd - zijn literaire productie dienstbaar aan stelde. Over die poëtische en ideologische stellingname, na 1909 heb ik al eerder geschreven. Minne verdedigde in de jaren 1911-1917 weliswaar nog steeds een mimetische kunstopvatting, d.w.z. literatuur beschouwde hij als een spiegel van maatschappelijke wantoestanden, en hij trachtte - kortstondig en oppervlakkig - aansluiting te vinden bij een weliswaar niet orthodox naturalistisch literair discours. Het naturalisme van Buysse en Streuvels beleefde toen zijn nadagen in de Vlaamse literatuur. Hij verwees daarom ook expliciet naar het vroege werk van Buysse en Streuvels, naar Zola's *L'Assomoir*, *La Terre* en *Germinal*, en naar de Nederlandse schrijvers Herman Heyermans, Isidoor Querido en Lodewijk van Deysel. Tegelijk, en dit is de poëtische koerscorrectie ten opzichte van de literaire atheneumproductie, moest de “nieuwere literatuur” voor Minne idealiserend en ontvoogdend zijn. Ze zou “de weg [openen] naar het groote, menselijke ideaal, naar de bewustwording der macht van het proletariaat, naar zijn zege”. Minnes poging tot adaptatie van een naturalistische traditie (die zich manifesteerde aan het eind van de negentiende eeuw en aan het begin van de twintigste eeuw) bleek niet verzoenbaar met de marxistische (idealistische) ideologie die hij tegelijk trachtte te verdedigen. In die periode, na de korte passage van De Clercq, verkondigde Minne een didactisch gerichte socialistische kunstopvatting (sterk geïnspireerd op Van der Goes' opstel ‘Over socialistische esthetiek’ in *De Nieuwe Gids*), maar hij schreef nog overwegend prozateksten “in de sentimentele traditie van Conscience, Snieders, de gezusters Loveling en Mevrouw Courtmans-Berchmans” (Dina Hellemans).

Ik besluit. René De Clercq wees zijn Gentse leerlingen erop dat niet de schrijftafel of de zolderkamer maar de natuur en de buitenwereld de biotoop van de schrijver zijn. Minne, die ontvankelijk bleek voor een socialistisch realisme, zag in zijn dagelijkse leefomgeving de ellende van het proletariaat dat de tol van het wilde kapitalisme betaalde. Toen hij de literatuur ontdekte, ook de poëzie van René De Clercq, schoorde hij zich met vallen en opstaan in het schrijverschap. De eerste gedichten en prozaschetsen zijn ofwel epigonenwerk ofwel nog onvoldragen. Minne toonde zich een verwoed lezer, die centiem en opzij zette om zich de boeken van zijn voorkeur te kunnen aanschaffen en die het schrijven leerde door gedichten van De

Régnier, Baudelaire, van de Woestijne en Kloos in cahiers over te pennen. Hij las Streuvels en Upton Sinclair, over wie hij voor De Heremans'zonen (in 1908 en begin 1909) publieke spreekbeurten verzorgde. De schrijftechniek, zo blijkt uit de teksten die Minne publiceerde tijdens zijn jaren op het Gentse Atheneum, schoot er nog bij in ten opzichte van de lectuur en de studie van de literaire werken die hij apprecieerde en probeerde na te volgen.

Hij verliet vroeger dan verwacht, al in de derde klas (op zeventienjarige leeftijd), het Atheneum omdat zijn vader dat zo wou. Minne zou helpen in het familiebedrijf en eerst de stiel van handelsreiziger leren. Maar voor de "commerce" was hij niet voorbestemd. Dat werd een regelrecht fiasco. In zijn schooltijd had hij zich van het liberalisme van zijn kleinburgerlijke ouders uit de Gentse middenstand geleidelijk gedistantieerd en gekozen voor de literatuur en het socialisme. De volgende jaren zou hij gedreven, soms nog krampachtig, maar met steeds grotere intellectuele bagage, op zoek gaan naar de aard en het wezen van de socialistische literatuur die hij beoogde te schrijven. Vanaf 1911 zou hij zich in *Volksalmanak* en *Zondagsblad* van de socialistische partijkrant *Vooruit* begeven op het gebied van de essayistiek en het kritisch proza. Pas dan komt de theoreticus en literair criticus in Minne aan de oppervlakte. René De Clercq en "het klooster" aan de Gentse Ottogracht zijn voor Minne dan al verre schimmen.

Ik sluit af met een herinnering van Minne zelf. Op 8 maart 1951 blikte onze Gentse schrijver in de *Vooruit*-rubriek 'In 20 lijnen' terug op zijn atheneumjaren. Even tevoren was het boek van Hubert Demoor verschenen, *Flitsen uit de geschiedenis van het Koninklijk Atheneum te Gent* (1951). Onder de titel 'Het "klooster" op de Ottogracht' schreef Minne:

Tracht voor u zelf maar eens uit te maken wat ge aan uw schooljaren gehad hebt en nog hebt... en ge zult zien hoe moeilijk het is er de juiste woorden voor te vinden. Of wel vervalt ge in een nougat-kleurige en gestereotypeerde terminologie, ofwel gaat ge 't al in sombere kleuren afschilderen. Ik kan hier dan ook slechts een paar indrukken meedelen, die me uit de schooljaren overgebleven zijn.

Dominerende kleur: grijs.

Niet het parelgrijs, dat als een stil waas over alles ligt wat tot het verleden behoort en er zelfs de aantrekkelijkheid van uitmaakt, maar een grijs grijs, van dat grijs zonder zon achter en zonder uitkomst. Ik zie me daar nog zitten in de cursus van "commerce", (de duivel moge weten waar ik dat verdiend had), ik, die er nog altijd niet in geslaagd ben het verschil tussen krediet en debet te kennen; en in de les van geometrie en algebra, (jongens jongens, wat heb ik daar op gezweet!). Mijn professor in die vakken was nochtans met de beste intenties bezielde: "Vergeet niet, zei hij, dat Pascal tevens een groot mathematicus was." Ik kon natuurlijk niets anders dan mijn leraar gelijk geven. Maar dat belette toch niet, dat ik impermeabel bleef voor alle abstracte wetenschap, niettegenstaande het voorbeeld van meneer Pascal en andere geleerde dichters.

't Is slechts in de leergang van René De Clerck [sic] dat ik enigszins weer op mijn evenwicht kwam. Die deklameerde ons Guido Gezelle, Goethe (en ook René De

Clercq), dat de stukken er afvlogen. Daar heb ik geleerd dat het onderwijs in de eerste plaats een kwestie van liefde en geestdrift is.

In zijn mémoires, waarvan zopas het laatste deel komt te verschijnen, zegt de Engelse auteur Osbert Sitwell, dat hij zijn studies gedaan heeft... “gedurende de verloven die door Eton toegekend werden”...

Ik ook, ik heb veel geleerd, zoniet alles, binst mijn vacaties.

Maar willen of niet, het “klooster” op de Ottogracht kan ik niet gedenken zonder een greintje melancholie. (‘In 20 lijnen’, *Vooruit*, 08-03-1951).

Yves T’Sjoen

[Addendum:]

Publicaties in *Jonge krachten* (Nieuwe reeks), *Vlaamsche zonen* en *De Goedendag*

Primaire bibliografie

[Gedichten]

1. Oproerlied – *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1 (1908/1909) 3, p.80; ook in *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland* 34 (1914), p.89.
 2. Vers – *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1 (1908-1909) 4, z.p.
 3. Vrijheid – *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland* 29 (1909), p.80; ook in *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1 (1912) 1 (mei), p.28.
 4. Dante – *Vlaamsche zonen* 2 (1909) 6 (mei), p.172.
 5. Het Volk... – *Jonge krachten* (1908-1909) 6, z.p.; ook in *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland* 31 (1911), p.98; *Ons Bijblad. Bijvoegsel van Vooruit en De Werker*, 21 juli 1913.
 6. Kom laat ons gaan... – *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1 (1908-1909) 6, z.p.
 7. Vóorzang – *De Goedendag* 16 (1909) 4, p.4-5.
- [O juich nu niet – *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1912, 1 (mei), p.23.]

[Verhalen]

1. 'n Ontmoeting – *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1 (1908) 3, p.73-79; ook in *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland* 34 (1914), p.79-82.
2. Heenleven – *Jonge krachten. Maandschrift voor jonge elementen* 1 (1908/1909) 5, p.140-144; ook in *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland* 30 (1910), p.78-80.
3. 'n Leven – *Volksalmanak Vooruit voor Noord- en Zuid-Nederland* 29 (1909), p.88-91.
4. Fragment uit 'Kermis' – *Vlaamsche zonen* 2 (1909) 6 (mei), p.165-170.

Secundaire bibliografie

- Berlaer-Hellemans, Dina van. 1975. *De poëzie van Richard Minne in het licht van de ironie*. Hasselt: Heideland-Orbis.
- Bossaert, Henri. 1968. *Richard Minne*. Brugge: Desclée De Brouwer [Ontmoetingen].
- Daane, Marco. 2001. *De vrijheid nog veroveren. Richard Minne 1891-1965*. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers [Open Domein].
- Demoor, Hubert. 1951. *Flitsen uit de geschiedenis van het Koninklijk Atheneum voor jongens te Gent*. Gent: Staelens.
- Hulpiau, Koen. 1986. *René De Clercq. Een monografie*. Gent: KANTL.
- Jonckheere, Karel. 1967. *Malve en erica*. Hasselt: Heideland [Poëtisch erfdeel der Nederlanden].
- Ridder, Matthijs de. 2008. *Ouverture 1912. Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*. Antwerpen: AMVC-Letterenhuis [AMVC-publicaties].
- T'Sjoen, Yves. 2000. 'Nieuwere litteratuur': weifelend tussen politiek manifest en literair programma. Vóór het officiële literaire debuut: het vergeten werk van Richard Minne in schoolblaadjes en in 'Volksalmanak Vooruit' (1908-1914). In: *Vlaanderen* 49 (2000) 2 (maart-april), p.80-85.
- T'Sjoen, Yves. 2003. *In duizenden varianten. Historisch-kritische editie van Richard Minnes gedichten*. Gent: KANTL.
- Vanacker, Daniël. 1991. *Het activistisch avontuur*. Gent: Stichting Mens en Cultuur.
- Vanschoenbeek, Guy. 1995. *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Antwerpen-Baarn/Gent: Hadewijch/AMSAB.

[1] Oproer-lied

Wat zingt zoo luid uit 't stormen van de golven?
 Wat zingt zoo luid uit 't gillen van den wind?
 Nu dreunend-zwaar, dan weer gedempt, bedolven,
 zoo eenzaam-stil als 't krijschen van een kind –
 Wat zingt daar, als de zucht van dezen tijd?
 Het vrije lied den opstand toegewijd!

Der liedren geestdrift hangt in deze luchten,
 en in der stoere strijdersziel is hoop,
 bij galmen van die fiere zang-geruchten
 en 't rukken van dien machtgen menschenhoop,
 bij 't dreunen over de aarde, wijd en zijd:
 Van 't vrije lied den opstand toegewijd!

Der fier' en moedge strijders hoop is zegen!
 De geestdrift is der overwinnings kreet,
 bij 't rijzen van het zon-licht allerwegen!
 Voor hem die grootsch en sterk den opstand streed
 dreunt nu het lied van overwinnings-strijd:
 Het vrije lied den opstand toegewijd!

[2] Vers

Weleer heb 'k nog gedacht dat 't ijdlle droomen waren
 en geene werkelijkheid, maar slechts een vluchtgen schijn
 van dieptelooze, en joolge vreugd van kinderjaren;
 weleer dacht 'k nog dat 't geene werkelijkheid kon zijn.

Maar tijden vloën, en wen die jeugd kwam tot bedaren,
 en 'k steeds in ruwe dorheid van mijn weg, in pijn
 en vreugd, dit eenzaam-schoone beeld kwam te ontwaren;
 toen voelde ik slechts de werkelijkheid dier vroegren schijn.

En dān heb 'k slechts gevoeld, na al die tijd van wanen,
 hetgeen een vreemde ziel, onze eigen ziel kan zijn,
 en hoe zij dempen kon de vreugd- en wanhoopstranen.

Slechts dan heb ik gevoeld dien steun in levensstrijd,
 en wat die steun een' arme stervlingsziel kon zijn,
 en hoe hij was een sterkt' van onvergankelijkheid.

[3] Vrijheid!

Wanneer uit sombre donkre nachten,
eens lichten zal de zonne lach;
wanneer uit bittre menschenklachten,
eens dagen zal de vrijheidsdag,

en geestdrift in de morgen-luchten
van vrijheid zwanger hangen zal,
bij 't luid gegalm der strijdgeruchten,
uit schâm'le hut, en krot en stal.....

Dan zal, o licht, o Vrijheid, zegen:
dan zal uw naam niet meer een schijn,
maar Vrijheid uit den nood gestegen:
Dan zal de Vrijheid, Vrijheid zijn!

[4] Dante

Gij die in hoop, – die diepste leed verheugt –,
de grootsche zang van hoogste liefde zong,
van 't engellijfje, teeder-slank en jong,
het schoone zuiderkind der levensvreugd.

Gij die de êelste en sterkste menscheudeugd
in 't lied schonk dat uit 't diepst des harten drong,
gij die in jonglingsjaren 't licht bezong
van liefde, en al het schoon van stervling-vreugd.

Gij zanger, die 't wrangst leed in mensch-zijn vond,
van engel-kind dat uit zijn vadergrond
ontrukt u werd, Italiës liefdehemel,

waar 't leefde en stoeide in glanzend goudgewemel.
Gij die smart vond als levens hoogste prijs,
en zong 't kantieck van Liefd' van Beatrijs.

[5] Het Volk...

Zooals een zee haar macht is onbewust,
omkneld in engheid van nietgen duinenrand
haar wijdsche kracht...

Zooals een zee haar eeuwen-zang, van
baar op baar, stil-gedempt...

Zooals een zee is 't zwoegend menschdom, dat
niet waant zijn macht;

omkneld zijn wijdsche grootheid door
nietge scepter-wil van wreede despoot.

Zooals een zee is 't slavend volk, haar
Eeuwen-zang van lijden
bedolven onder nijdige grijnslach van
bloedge tyran.

Zooals een zee is 't sjouwend volk
in gansch-zich-geven.

Eén gang, één strijd is voor hen 't leven,
van bestaan op bestaan, als van golf op golf.

Zooals een zee is 't zwoegend menschdom
onbewust van zijn macht, zijn wil, en
recht. Zooals de zee die kust
de duinenrand die haar omknelt, zoo
kust het volk zijn despoot.

Zooals een zee is 't zwoegend volk...

[6] Kom laat ons gaan...

Kom laat ons gaan, nu de avond schorst het leven,
mijn kind, – wijl 'k staar in uw' blauwe oogen-zee-
en laatsten glans, als 'n aureool van vreê,
om uwe gouden lokken is geweven.

Kom laat ons gaan, mijn kind, nu de avond-beê
op fluister-stillen adem komt gedreven.

Kom laat ons gaan, waar werkelijkheid ontheven
van droevig mensch-zijn is, met vrome trêe.

O gaan naar ginds, waar menschenklachte niet
en dringt uit bangevolle smart-bestaan;
waar Winter rozen strooit, smart is een lied.

O ginds, onschuldig kind, kom laat ons gaan,
waar werkelijkheid is wrange pijn ontheven,

waar 't leven droomen is en droomen leven.

[7] Vóorzang

Uit "De Arbeid"

L'oeuvre doit contenir toute l'humanité.
Il me la faut ardente autant que débonnaire;
elle aura l'incendie, elle aura la lumière,
je veux qu'elle voisine avec l'Eternité.

Prosper Roidot.

Wen eens den arbeid wereld-vorst zal zijn,
en eens zijn wil des menschen éenge plicht;
wen eens den arbeid troost zal brengen dàar
waar lijden is, en smart, en dag waar nacht,

Wen eens des werkers arbeid zal erkend,
en komen zal het recht tot eigen recht;
wen eens de werker groot als mensch zal zijn,
als mensch behandeld, en als mensch geëerd,

Dan zullen wij zingen, en juichen, en tieren,
en feesten 't grootsch-schoonste der wereldsche feesten,
en heil zal onz' vreugd zijn, en vreugd ons bestaan.
En fier wij dan zwaaien het breed-plooige vaandel,
en juichen hoog-sterk, uit nog hoog-sterkre borsten
den zang van de zegen, de wereld zijn won'!

Werkloozenliedje

Wij leven vrij!
Wij leven blij!
Wij zijn gered om iedren prijs.
Is er geen werk, is er geen geld,
onze minister heeft 't vóorspeld:
geduld voert in het paradijs.

Wij leven vrij!
Wij leven blij!
Na regen komt er zonneshijn.
Is er geen werk, is er geen geld,
onze minister heeft 't voorspeld:
ons Vaderland zal grooter zijn.

Wij leven vrij!
Wij leven blij!
Wij hongerden voor 's werelds heil.
Er is geen werk, er is geen geld,
ons jongens vielen op het veld,
en 't hek blijft aan den ouden stijl!

Roode Jeugd. Maandblad der Socialistische Jonge Wacht en Vredesgroep van Gent
16 (januari 1919), p.4.